

VIGLIUS VAN AYTTA

*Friese Europeaan
avant la lettre*

Kees Sluys

Portret van Viglius met zijn motto *Vita mortalium vigilia*,
'Het leven der stervelingen is een nachtwake.'

Uitgeverij THOTH Bussum

De afbeelding op de penning stelt het wapen voor van Viglius van Aytta, met de kenmerkende korenschoof. Langs de rand is de tekst *Vita mortalium vigilia* te lezen. De penning werd in 1571 in opdracht van Viglius door Jacques Jonghelinck gemaakt.

Voorwoord	6
DEEL 1: VERMAARD JURIST	
1 Jeugd	10
2 Rechtenstudie	18
3 Juridische verwickelingen	21
4 Padua	26
5 Veelgevraagd man	33
DEEL 2: DIPLOMAAT EN BESTUURDER	
6 In dienst van de keizer	43
7 Zeventien Provinciën	47
DEEL 3: DIENAAR VAN DE STAAT	
8 In de Geheime Raad	56
9 Inquisitie-nieuwe-stijl	61
10 Filips II vertrekt	71
11 Edelen contra Granvelle	77
12 Beeldenstorm	83
13 Alva	92
DEEL 4: TANENDE INVLOED	
14 Pacificatie	98
15 Nalatenschap	107
16 Slotoverweging	115
Naschrift	118
Verantwoording / Woord van dank	120
Bronnen	121
Illustratieverantwoording	124
Namenregister	125
Colofon	128

Voorwoord

De zevenjarige Wigle woonde nog maar enkele maanden bij zijn oom in Leeuwarden toen hem het nieuws bereikte dat de ouderlijke voorhof Barrahûs bij Swichum, zes kilometer buiten de Leeuwarder stadsmuren, door oorlogshandelingen in de as was gelegd. Ongetwijfeld is hij direct met familieleden de verwoeste boerderij in ogenschouw gaan nemen. Het kan niet anders dat deze lijfelijke confrontatie met de vernietiging van het familiebezit door redeloos geweld op hem een diepe indruk moet hebben gemaakt. Ook later, hij was nog maar zevenentwintig jaar, was hij opnieuw getuige van fanatisme en geweld. Ditmaal twee jaar lang, in bisschoppelijke dienst, bij de bezetting van Münster door de wederdopers aldaar opgeroepen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat billijkheid en redelijkheid de leidende beginselen konden worden waarmee hij met de roerige wereld om hem heen trachtte om te gaan. Aan die waarden heeft hij zijn gehele verdere leven vastgehouden.

Wigle werd al snel Viglius en zo stond hij in zijn wereld bekend, en zo is hij de geschiedenis ingegaan. Zijn leven omspannt een groot gedeelte van de in beweging zijnde zestiende eeuw. Overal en direct werden zijn bijzondere intellectuele begaafdheden en persoonlijke kwaliteiten herkend. In de Europese intellectuele wereld, en later als bestuurder en rechterhand van de Habsburgse vorsten.

Erasmus gaf te kennen hem in zijn testament te willen opnemen mits hij zijn nalatenschap zou gaan beheren, keizer Karel V zou hem graag als opvoeder van zijn zoon, de latere koning Filips II, hebben gezien. Hij wees het allemaal af. Zijn wetenschappelijke juridische ambities moesten overeind blijven. Uiteindelijk kon hij zich niet langer verzetten toen hij naar het Brusselse hof van keizer Karel V werd geroepen.

Hij ontpopte zich als een sleutelfiguur in het bestuur van het Habsburgse rijk in de Nederlanden. Decennialang in het centrum van de macht. Met keizer Karel V, met koning Filips II en met de landvoogdessen Maria van Hongarije en Margaretha van Oostenrijk. En toen de opstand der Nederlanden zich ontvouwde, volgde de worsteling met de Hoge Adel om hun grieven en verzet in te dammen en in goede banen te leiden. En ook met de hertog van Alva om hem tot matiging te bewegen. Hij zat jarenlang de Geheime Raad voor en tegelijkertijd ook de Raad van State, waarvan Willem van Oranje lid was, alsmede andere leden van de Hoge Adel zoals de op het schavot op de Grote Markt in Brussel onthoofde graven van Egmond en Horn.

Op godsdienstig terrein bleef hij verdraagzaam. De beroemde triptiek van de schilder Frans Pourbus, die in Viglius' opdracht werd vervaardigd en te bewonderen valt in zijn grafkapel in de grote Sint-Baafskathedraal te Gent, getuigt daarvan. Gedurende zijn bewogen politieke loopbaan bleef hij zich met wetenschappelijke studies bezighouden.

De stad Leeuwarden en de provincie Fryslân voegen dit jaar, 2018, op de dag van zijn verjaardag, 19 oktober, aan hun rijk historisch bezit een standbeeld van Viglius toe. Geplaatst voor de indrukwekkende Kanselarij waaraan hij bij de bouw voor de toegang tot de Raadskamer een uit marmer kunstig bewerkte poort schonk.

Moge deze publieksbiografie en het standbeeld van Viglius in het historisch centrum van Leeuwarden eraan bijdragen dat zijn betekenis in het zestiende-eeuwse landsbestuur van de toenmalige Nederlanden blijvend op waarde wordt geschat.

drs. Jan-Meinte Postma
voorzitter werkgroep Viglius
oud-Gevolmachtigd Minister van Nederland
bij de Europese Unie

DEEL I

VERMAARD JURIST

Jeugd

Toen Viglius van Aytta op 19 oktober 1507 in de Friese voorhof Barrahûs, niet ver van Swichum, ter wereld kwam, was de vorst onder wie hij zou gaan dienen, de latere keizer Karel V, zeven en een half jaar oud. Viglius, doopnaam Wigle, was het tweede kind van Folkert Bucho Aytta van Swichum (geb. 1484), een eigenerfde, niet-adellijke grondbezitter, die in 1503 was getrouwd met Yda Wiglesdr van Hania (geb. 1479). Eenmaal compleet bestond het gezin verder uit de zonen Rintje, Seerp, opnieuw een Gerbrand (de eerste Gerbrand zou in 1513 overlijden) en de dochters Rinske en Mintje.

Folkert Bucho was de negentien jaar jongere broer van Bernard Bucho Aytta van Swichum (geb. 1464), die zich tot een gerespecteerd en invloedrijk persoon had ontwikkeld. Hij had aan de universiteit van Leuven gestudeerd, waar hij nog leerling was geweest van de theoloog Adriaen Florisz., de latere paus Adrianus VI. In 1500, een jaar nadat Albrecht van Saksen het gezag over Friesland had verworven, was hij tot pastoor van Wirdum benoemd. Kort daarop trad hij toe tot de bestuursraad in Friesland, was pastoor in Huizum, en werd in 1508 in Leeuwarden pastoor van Oldehove. Bernard Bucho verrichtte diverse diplomatieke missies, en was ook werkzaam aan het hofgerecht.

Friesland beleefde roerige tijden. Nadat in november 1514 Gelderse troepen in Gaasterland waren geland, werd het Saksische bewind binnen een half jaar bijna volledig weggevaagd. De hele Friese zuidwesthoek kwam in Gelderse handen. Ook Viglius' vader en zijn gezin kregen het zwaar te verduren. Voorjaar 1515 werd de ouderlijke boerderij in Barrahûs in de as gelegd en leeggeroofd. Folkert verhuisde naar Leeuwarden, ging in 1519 in Goutum wonen en vestigde zich juni 1523 in Wirdum. Onder de slachtoffers van het geweld bevond zich ook een zekere Pier Gerlofs Donia. Als 'Grote Pier' richtte deze, na het platbranden van zijn boerderij, waarbij vrouw en zoon omkwamen, een rebellenleger op met boze boeren, struikrovers en verarmde edelen, die wraaktochten gingen uitvoeren.

Het jaar 1515 werd ook in breder Europees verband gekenmerkt door grote beslissingen en veranderingen. Zo werd in januari de vijftienjarige Karel van Luxemburg, de latere Karel V, ten overstaan van de Staten-Generaal in Brussel uitgeroepen tot heerser over de Habsburgse Nederlanden. Nadat hij in Leuven was ingehuldigd als hertog van Brabant, bezocht hij vervolgens met veel vertoon Antwerpen, Mechelen, 's-Hertogenbosch, Breda, Bergen op Zoom, Namen, Gent en Brugge. Een belangrijke en zeer dringende taak was om dreigende afbrokkeling van het Habsburgse gezag in grote gebieden ten noorden van de rivieren te voorkomen. In Gelre en Friesland heerste hevige onrust. Maar Karel had ook andere zaken aan zijn hoofd, zoals het overnemen van de Spaanse troon na het overlijden in 1516 van Ferdinand van Aragon en de strijd tegen de Fransen. Frans I (1494-1547), die in 1515 werd uitgeroepen tot koning van Frankrijk, ontpopte zich als Karels grootste en langdurigste tegenstrever in Europa. Het duurde niet lang voordat beide heersers elkaar het nodige grondgebied zouden betwisten. Tussen 1521 en 1559 zouden er vier uitputtende, geldverslindende oorlogen woeden: 1521-1529, 1536-1537, 1542-1544 en 1551-1559.

De jonge Viglius had het strijdgeweld rond zijn ouderlijk huis niet hoeven doorstaan. Eerder dat jaar was hij door zijn oom Bernard Bucho in Leeuwarden in huis genomen, in de vaste verwachting dat de intelligente jongeling zich tot een belangrijke geleerde zou kunnen ontwikkelen. Bernard Bucho wilde daar graag zijn bijdrage aan leveren en was ervoor geëquipeerd. De geestelijke staat was voor zijn oom overigens uitdrukkelijk geen roeping, maar veeleer een ambt 'bij wijze van voorteken van iets beters', zoals Viglius hem eens hoorde zeggen. Zijn neef moest dit voorbeeld vooral niet volgen. Het priesterschap was allesbehalve aanbevelenswaard en stond gelijk aan 'het meest vunzige soort leven'. Niet voor niets wees zijn oom op 'de bittere haat van het volk' tegen de priesterstand. Die kritiek had grond genoeg. Zo werden, om maar iets te noemen, geloften van celibaat en onthouding veelvuldig aan de laars gelapt en was concubinaat tamelijk wijdverspreid. De geestelijkheid was ook zeer zichtbaar en alomtegenwoordig. Kloosters waren talrijk in de Nederlanden, vertegenwoordigers van de geestelijkheid ontwaarde men alom. In 1517 telde het bisdom Utrecht bijvoorbeeld 193 kloosters voor monniken en 284 voor nonnen. Al met al omvatte de geestelijkheid in de Nederlanden zo'n 15.000 zielen, wat neerkomt op een kleine twee procent van de totale bevolking. Friesland telde anno 1511 een geestelijkheid van 2000 man op een bevolking van 75.000: meer dan één op de veertig.

Anderhalf jaar nadat Luther, op 31 oktober 1517, met zijn 95 stellingen de wantoestanden in de kerk had aangeklaagd, stuurde Bernard Bucho de elfjarige Viglius naar de Kapittel-school in Deventer, een bekende vooropleiding tot universitair onderwijs in de noordelijke Nederlanden. Mei 1520 liet vader Folkert zijn zoon naar Friesland terugkomen, maar lang bleef hij er niet.

Spoedig al zond Folkert Viglius en zijn jongere broer Rintje naar oom Bernard Bucho in Den Haag, die daar deken van de hofkapel was geworden. Een maand later al vertoefde Viglius in Leiden, waar hij voor onderricht in de Griekse en Latijnse

letteren werd uitbesteed bij Wilhelmus Verius, hoofd van de Leidse stadsschool. Daarnaast ging Viglius, ook in Den Haag, voor enige maanden in de leer bij de humanist Jacobus Volcardus. Dit alles fungeerde ter voorbereiding voor Viglius' studie aan het Collegium Trilingue in Leuven. Aan dit in 1517 opgerichte instituut werden studenten verder vertrouwd gemaakt met de drie grondtalen van de Europese beschaving: Hebreeuws, Grieks en Latijn.

Een van de drijvende krachten achter deze opleiding was Desiderius Erasmus (1466-1536). De, onwettige, zoon van een priester uit Gouda en diens huishoudster had in 1511 zijn geschrift *Lof der zotheid* gepubliceerd, waarin hij pausen, priesters en geleerden van zijn tijd met genoeg en venijn op de hak nam. Ook bracht hij een nieuwe, tweetalige Bijbel uit, omdat de gangbare Latijnse vertaling (de Vulgaat) volgens hem vol fouten zat. Erasmus, zonder twijfel de 'grootste Nederlander' en misschien wel Europeaan van zijn tijd, was op zijn beurt dank verschuldigd aan de beroemde geleerde Rudolf Agricola (1443-1485). Deze, ook al onwettige, zoon van de proost van Baflo had een periode in het renaissancistische Italië verbleven en was in 1479 als beroemd man naar de Nederlanden teruggekeerd. Agricola was de grondlegger van het humanisme in Noord-Europa. Niet alleen beheerste en verbreidde hij de methoden van de Italiaanse humanistische tekstbehandeling, ook inspireerde hij anderen om zich te verdiepen in het klassieke Latijn, de nieuwe kritische filologie en de studie van het Grieks.

Al vrij snel na de oprichting van het Collegium Trilingue werd Erasmus met grote problemen geconfronteerd. Met name zijn Bijbelexegese raakte binnen de universiteit en in theologische kringen in de Nederlanden meer en meer omstreden.

Dat had alles te maken met het optreden van Luther. Hoewel Erasmus aanvankelijk positief stond ten opzichte van de Reformatie, koesterde hij de nodige reserves ten aanzien van de persoon Luther. Niet alleen verafschuwde hij, wars van conflict en scheuring, diens strijdlustige wijze van optreden, bovenal was hij bevreesd dat in een escalerende strijd de

Gravure van Rudolf Agricola door Philippe Galle, 1572.
Agricola was de grondlegger van het humanisme
in noordelijk Europa.

humanistische wetenschap het onderspit zou delven. 'Ik ben vervuld van voorgevoelens over die ellendige Luther,' schreef hij in een brief, en voorspelde dat, mochten Luthers vijanden winnen, 'zij niet zullen rusten voor zij een eind hebben gemaakt aan alle studie van oude talen en alle vrije studies'. Aanvallen op Luther zouden, zo vreesde Erasmus, ook consequenties hebben voor zijn eigen positie. De beschuldiging van een Dominicaanse theoloog, in 1520 aangevallen door een pro-lutherse menigte, loog er inderdaad niet om: 'Luther is een pestilentie, maar Erasmus nog meer, want Luther zoog al zijn gif uit Erasmus' tepels.' Toen het universiteitsbestuur Luthers werken op 13 juli 1521 in het openbaar veroordeelde en liet verbranden, achtte Erasmus de tijd gekomen om de Nederlanden te verlaten en vestigde zich in het najaar in Bazel.

Bernard Bucho kende Erasmus van enige door hen gevoerde correspondentie. Zomer 1521 informeerde hij bij Erasmus naar bijzonderheden over het onderwijs aan het Collegium Trilingue. Op 24 september 1521 antwoordde Erasmus. 'Nergens draagt de jeugd de literatuur een warmer hart toe; voor velen verloopt het allemaal bijzonder goed, onder vergeefs protest van de ingewijden in de oude onwetendheid.' Vervolgens beval hij onder anderen aan: 'Rutgerus Rescius, hoogleraar Grieks aan het nieuwe college dat is opgericht door Jérôme de Busleyden [...]. Dan is er Conradus Goclenius, een man gekenmerkt door een scherp oordeel, allerm minst gewone geleerdheid, onvermoeibare ijver, verheven geest, een karakter gekruid met buitengewone beleefdheid en beminnelijkheid, grote betrouwbaarheid, terwijl hij ook inzicht heeft in het maatschappelijk verkeer, iets wat men nogal eens mist bij beoefenaars van de studie.' Erasmus besloot zijn epistel met de mededeling dat hij bezig was 'twee boden met brieven te beladen, een die zich naar Spanje, en een ander die zich naar Rome zal spoeden. Het ga u goed, geëerde vriend in de Heer.'*

* In de zestiende eeuw kostte het verzenden van een brief van Brussel naar Madrid zo'n 18 à 22 dagen.

Portret van Erasmus door Albrecht Dürer, 1526. Erasmus was al na de eerste kennismaking vol lof over Viglius en vermoedde dat deze zich tot net zo'n groot geleerde als Rudolf Agricola zou kunnen ontwikkelen.

Leuven was met zo'n 3000 studenten de grootste en belangrijkste universiteit van Noord-Europa. Zij kwamen uit alle delen van Europa. Anno 1526 telde men zo'n 1800 studenten uit het huidige Nederland, waarvan 267 uit Friesland. Verder waren er ruim 900 uit Duitsland afkomstig, 300 uit Engeland, 150 uit Frankrijk, 136 uit Spanje en daarnaast nog studenten uit Italië, Schotland, Portugal, Ierland, Denemarken, Polen, Noorwegen, het Balticum, Zweden, Joegoslavië en Hongarije.

Oktober 1522 arriveerde de vijftienjarige Viglius in Leuven, vergezeld van Volcardus en nog een van diens leerlingen, de later als dichter bekend geworden Nicolaus Grudius, zoon van Nicolaas Everaerts, de president van het Hof van Holland. Onder leiding van de door Erasmus aanbevolen Rescius en Goclenius legde Viglius er de basis voor zijn eminente beheersing van het Latijn en zijn vloeiende leesvaardigheid van het Grieks, die nodig was om Griekse en Byzantijnse handschriften te kunnen lezen. Zeer geïnteresseerd toonde Viglius zich in het werk van Cicero. Na aanschaf van diens werk had hij betaling ervan nog even uitgesteld. In een brief aan zijn oom schreef hij vervolgens er op te mogen vertrouwen 'dat Gij zult goedkeuren dat ik dit heb gedaan zonder U er van tevoren in te kennen, maar ook dat Gij mij het geld zult geven om deze boeken te betalen'. Van verre, maar aandachtig, bleef Bernard Bucho zijn neef in de gaten houden. Pasen 1524 riep hij Viglius terug uit Leuven. Na hem zelf twee maanden onderwijs te hebben gegeven in de basisprincipes van het recht, zond hij hem terug naar Leuven om zich aan deze studie te wijden.

Rechtenstudie

De rechtenstudie in Leuven was, in tegenstelling tot de studie der klassieke talen, nog volstrekt traditioneel ingericht, niet wezenlijk anders dan vier eeuwen eerder. In die periode was men in Bologna begonnen met het uitleggen van de aloude Justiniaanse wetgeving, genoemd naar keizer Justinianus (527-565): het Corpus Iuris Civilis, dat in veel landen ten voorbeeld strekte. Die aantekeningen en opmerkingen, in talloze zogeheten ‘glossen’ van diverse auteurs, culmineerden uiteindelijk in de glosse van Accursius (1182-1263). Deze Grote Glosse werd als de *glosse ordinaria*, de standaardglosse, beschouwd. Ze bevatte de standaarduitleg van de *Digestentekst* (de systematische bloemlezing) in 97.000 glossen, zonder welke geen enkele jurist zijn vak kon beoefenen.

Na Accursius kwam in plaats van het uitleggen van wets teksten de doorlopende becommentariëring ervan in zwang. Deze nieuwe generatie rechtsgeleerden stond derhalve te boek als ‘commentatoren’. Bartolus (1313-1357) was de Italiaanse rechtsgeleerde die de overgang maakte van korte glossen naar uitvoerige beredeneerde commentaren. Die waren noodzakelijk om de wetten van het Corpus Iuris Civilis aan te passen aan de veranderende laatmiddeleeuwse samenleving. Immers, zo stelde hij, wanneer de maatschappelijke omstandigheden veranderen, moest het recht volgen.

Het werk van glossatoren en commentatoren vormde de basis van het rechtsonderwijs in Europa en van de theorievorming in de rechtswetenschap. De uitleg van de juridische teksten was volgens een vast stramien ingericht, waarbij naast de tekst van het Corpus Iuris Civilis steeds de werken van glossatoren en commentatoren en hun navolgers het uitgangspunt vormden. Dit werd de *mos italicus*-traditie genoemd.

Tijdens hun doorgaans langdurige opleiding dienden studenten talloze teksten van buiten te leren om die naderhand in de praktijk te kunnen toepassen. Het Corpus Iuris Civilis werd beschouwd als een systeem van innerlijk met elkaar samenhangende teksten waarbinnen in beginsel voor alle mogelijke rechtsvragen een oplossing kon worden gevonden. Maar gaandeweg rezen hiertegen de nodige bezwaren. Een van de grote hindernissen vormde het juridische taalgebruik. Kreupel Latijn leidde niet zelden tot verkeerde tekstverklaringen en verkeerde wetsinterpretaties. Daarom pleitte iemand als Lorenzo Valla (1405-1457) voor terugkeer naar de grondtekst. *Ad fontes!* Naar de bronnen! Bij dat streven hoorde vanzelfsprekend het voornemen om zoveel mogelijk antieke wetsteksten op te sporen en uit te geven, opdat er weer een correcte tekst van het Corpus Iuris Civilis zou kunnen worden samengesteld.

Tijdens Viglius’ overgang naar de rechtenstudie werd over deze materie in Europa stevig gediscussieerd. Glossatoren en commentatoren kregen de felste verwijten naar zich toe geslingerd en werden beticht van kwalijke zaken als: onwetenschappelijkheid, overschatting van het gezag van anderen, napraterij, barbaarse taal en stijl. Een van de felste criticasters was de Franse classicus Guillaume Budé (Budaëus, 1467-1540), die zich hevig opwond over de boekenlawine van 600 volumina rechtsgeleerdheid, een ‘boosaardige zweer’ die weggesneden moest worden. Andere humanistisch geïnspireerde geleerden vonden dit te ver gaan. Een van hen was Bonifacius Amerbach (1495-1562), die zich in 1525 bij het aanvaarden van zijn professoraat in Bazel de retorische vraag stelde: ‘Hoe zou men

een wet kunnen uitleggen zónder glosse en commentator?’ En iemand als Johannes Ulrich Zasius (1461-1535), hoogleraar in Freiburg en bevriend met Erasmus, tekende slechts bezwaar aan tegen het onaantastbare karakter dat aan het werk van sommige glossatoren en commentatoren werd toegekend. Verder was hij van mening dat men deze auteurs groot respect verschuldigd was. Voldoende was dit respect voor de commentatoren evenwel niet. Het roer moest wel om. Rechtswetenschap en humanisme dienden geïntegreerd te worden.

De beroemdste vertegenwoordiger van de nieuwe richting ten tijde van Viglius’ studie in Leuven was de Italiaan Andrea Alciatus (1492-1550). Deze pleitte ervoor om de pas ontwikkelde filologische en tekstkritische methode toe te passen op juridische teksten. Hij probeerde van woorden en zinnen de oorspronkelijke betekenis te achterhalen door de antieke teksten binnen hun oorspronkelijke context te bestuderen. Leemten in de kennis van het Romeinse recht trachtte men zoveel mogelijk op te vullen door het bestuderen van rechtsbronnen en manuscripten die na de val van Constantinopel, in 1453, naar het westen waren overgebracht. Deze moderne studie van het recht werd de *mos gallicus* genoemd.

Aan het begin van de zestiende eeuw vormde de *mos italicus* echter aan de meeste rechtenfaculteiten nog het uitgangspunt voor het onderwijs. Zo ook in Leuven, waar Viglius onder meer werd onderricht door Nicolaas van Brussel. Viglius liet zich met zijn kritische geest niet onbetuigd en aarzelde niet om in discussie te gaan als een bepaalde conjectuur (gissing, tekstverbetering) over een tekst hem onjuist voorkwam.

Erg inspirerend was het onderwijs er niet. Uit het in 1513 verschenen handboek van zijn leermeester Van Brussel, *Compendium Institutionum*, bleek althans nog niets van enig nieuw gezichtspunt. Bernard Bucho was ook niet tevreden over het niveau in Leuven. Na een jaar riep hij Viglius terug. Liever zag hij dat zijn neef ergens in Frankrijk verder ging studeren. Vooralsnog konden die plannen wegens oorlogsomstandigheden echter geen doorgang vinden. Noodgedwongen viel de keus toch weer op Leuven.

Juridische verwickelingen

Na twee jaar Leuven sloeg Viglius zijn vleugels alsnog uit. Op 27 september 1526 vertrok hij naar de kleine academie van Dôle in de Franche-Comté: een aan Karel v toebehorend gebied, grenzend aan Zwitserland. Een maand van tevoren al had zijn oom zich – in verband met het oorlogsgeweld – vergewist van de veiligheid van de wegen. Reden waarom drie van Viglius’ vrienden op het laatst door hun moeders van dit avontuur werden weerhouden. Spottend schreef Viglius aan zijn leermeester Volcardus over ‘de dwaze vreesachtigheid van de vrouwtjes’. In Dôle voelde Viglius zich al snel helemaal thuis. Hij trad op de voorgrond bij colleges en disputen en maakte zich, 21 jaar oud, verdienstelijk als mentor van studenten. Doceren, complexe zaken uitleggen, het ging hem moeiteloos af. Onder zijn pupillen bevonden zich telgen van diverse vooraanstaande Europese families, zoals Heinrich en Quirin Relinger, broers van de echtgenote van bankier Anton Fugger, de grote (oorlogs) financier van Karel v.

Na zijn vertrek uit Leuven zou Viglius zijn oom niet meer terugzien. Onwetend van diens overlijden op 63-jarige leeftijd, op 3 december 1528 in Den Haag, schreef hij hem 7 januari 1529 vanuit Dôle nog een brief waarin hij informeerde naar de verdere plannen die Bernard Bucho met hem had. Zelf wilde Viglius weg uit Dôle om in Avignon bij Alciatus in de leer te

gaan. Twee en een halve maand later zocht Viglius contact met Erasmus. Hij moest mededelen dat zijn oom ('wiens goedgunstigheid mijn studies altijd heeft gevoed') onlangs was overleden. En: 'Op vrijgevege wijze heeft hij in zijn testament zorg gedragen voor de kosten van mijn studies. [...] Ik zou willen dat je begrijpt hoeveel hij van je heeft gehouden, hoe trouw hij je heeft verdedigd tegen sommige dolzinnige horzels.' In zijn antwoord van 1 maart 1529 schreef Erasmus: 'Moge het de ziel van die uitstekende man Bucho goed vergaan, die het jou zowel bij zijn leven als na zijn dood aan niets heeft willen laten ontbreken om je tijd aan de Muzen te kunnen wijden.'

Kort daarop vertrok Viglius naar de pauselijke enclave Avignon. Maar Alciatus bleek net een benoeming in Bourges te hebben aanvaard. Omdat in Avignon de pest heerste en professoren en studenten waren uitgeweken naar Valence, verlegde Viglius zijn route. Op 8 mei promoveerde hij er tot doctor in de rechten. Korte tijd later, toen de kust weer veilig was, zette hij koers naar Bourges, waar Alciatus zijn nieuwe leermeester werd. De sfeer in Bourges was veel vrijer en Erasmiaanser dan in Leuven en aan de Parijse Sorbonne. Debet daaraan was mogelijk het ontbreken van een theologische faculteit, maar zeker ook de protectie van Margaretha van Navarra, de zuster van koning Frans I. Zij was een erudiete vrouw die zich graag met kunstenaars en letterkundigen omringde, onder wie François Rabelais. In deze gematigde omgeving waren ook min of meer openlijke aanhangers van de hervorming welkom als docent.

Alciatus was de meest illustere vertegenwoordiger van deze geestesgesteldheid. Zo had deze antiklerikale humanist in 1516 bijvoorbeeld een uiterst kritische verhandeling over het monnikenleven geschreven: het 'Epistola contra vitam monasticam'. Hij was het die Viglius liet kennismaken met de Italiaanse Renaissance, de eerste gesecculariseerde cultuurvorm uit de moderne Europese geschiedenis, én met de *mos gallicus*. Al gauw bleek Viglius meer dan een gewone student. Alciatus (door Erasmus getipt over Viglius' talenten) vroeg hem om zijn colleges kritisch te becommentariëren, en weldra werd

Viglius zijn assistent. Anderhalf jaar later, toen Alciatus een periode in Milaan verbleef, mocht Viglius de colleges verzorgen. Overigens wenste Viglius, net als Alciatus, de bartolistische traditie van de *mos gallicus* niet helemaal overboord te gooien. Ze probeerden het midden te vinden tussen de filologische oriëntatie van de *mos gallicus* en de traditionele leer methode van de *mos italicus*.

Een andere tijdgenoot, die iets soortgelijks voor ogen had, was de spraakmakende protestantse Zwitserse humanist en jurist Bonifacius Amerbach (1495-1562). In zijn rede 'Defensio interpretum iuris civilis' stelde deze dat het Corpus Iuris Civilis niet identiek was met hét recht. Veeleer was het een leidraad. Dit maakte het recht flexibel, variërend naar tijd, plaats en persoon. Wie dit principe verwierp zondigde tegen het wezen van het recht zelf, de *aequitas*, de billijkheid. De beste werkwijze was allerlei commentaren met elkaar te vergelijken en de meest in aanmerking komende als basis voor een beslissing te nemen. Dit betekende dus ook het werk van de glossatoren en commentatoren, zoals de *mos gallicus* wilde, níet uit te zonderen. Vanuit het oogpunt van billijkheid hadden zij juist het nodige te bieden.

Viglius roerde zich al spoedig in het debat. En 'vond het midden' bij de behandeling van de *Digestentitel* 'De conditione indebiti'. Lang had over deze kwestie overeenstemming bestaan: bij schulddelging maakt het geen verschil wie betaalt, de debiteur of iemand anders. Tot grote juristen als Budeaus, Petrus Stella en Ulrich Zasius de nodige kanttekeningen plaatsden. Viglius verdedigde Zasius en wist daarbij de praktische zin van de *mos italicus* op een elegante manier te verenigen met de historisch-filologische aanpak van de *mos gallicus*. Het vestigde eens te meer zijn naam. En bezorgde hem via Alciatus en Erasmus een plaats op de kandidatenlijst voor de opvolging van Zasius. Die liet echter niets van zich horen – tot hij een jaar later Viglius' betoog onder ogen kreeg en zich zeer enthousiast betoonde. Te laat: Viglius was al weer met andere zaken bezig en niet meer geïnteresseerd.